

Maaseudun palveluiden digitalisaation tila: kuilu tahdossa ja taidoissa

Antikainen Janne et al.¹

Maaseudun palveluiden digitalisaatioon on halua, mutta tietoa ja tukea tarvitaan

Maaseudun tuleva menestys on pitkälti kiinni siitä, miten digitalisaation mahdollisuuksista osataan tarttua kiinni. Tietoa ja oppia digitalisaatiosta tarvitaan. Samoja asioita tehdään eri puolella samanaikaisesti. Tiedot on kerättävä yhteen julkiseen tietokantaan ja toimijoiden tulee verkostoitua. Eri käyttäjillä ja alueilla on hyvin erilaiset tarpeet ja mahdollisuudet. Digitalisaatiopyrkimyksiä tulee toteuttaa paikkaperustaisen kehittämisen kautta. Harvaan asuttujen alueiden ja erityisryhmien kohdalla tulee löytää ratkaisuja, jotka yhdistävät etäyhteyksiä ja palvelujen liikkuvuutta.

Smart Countryside -hanke pureutuu fiksun maaseudun tematiikkaan digitaalisten palveluiden hyötyjen, asiakaslähtöisyyden, sisältöjen ja alueellisten erojen näkökulmista. Suomi on edelläkävijä muutaman muun Euroopan maan kanssa sähköisessä hallinnossa ja verkkopalveiluissa. Suomalainen insinööriosaaaminen ja infrastruktuuri ovat monin paikoin kovatasoista, mutta palveluistamisessa ja sisällöissä riittää parannettavaa. Väestön ikääntyminen, huoltosuhteen muutos, palvelujen kasvavat etäisyydet, alueellisten erojen kasvu ja palveluiden yksilöllistyminen luovat muutospaineita palveluiden järjestämiseen maaseudulla. Digitalisaatiolla on suuri mahdollisuus parantaa palveluiden saavutettavuutta ja vähentää kustannuksia.

Asutuksen muutokset korostavat uusien palvelumuotojen tarvetta. Tässä tutkimuksessa laajoina palveluita koskevinä teemoina käsitellään liikkumista, terveyttä, työtä ja vapaa-aikaa. Selvitys tuo esiin maaseudun digitalisaatiokokeilujen erityispiirteitä ja maaseudun asukkaiden ja yritysten kyvykkyyttä tarttua digitalisaation tarjoamiin mahdollisuuksiin.

¹ Tämän policy briefin on kirjoittanut tutkimusryhmä, jossa on mukana Aluekehittämisen konsulttitoimisto MDI (Janne Antikainen ja Sinikukka Pyykkönen), Alue- ja kuntatutkimuskeskus Spatia (Arja Jolkkonen, Petri Kahila, Arja Kurvinen, Virpi Lemponen ja Pasi Saukkonen), Suomen ympäristökeskus (Anu Kotilainen ja Antti Rehunen) sekä Vaasan yliopiston aluetieteen yksikkö (Tuomas Honkaniemi, Ilkka Luoto, Niklas Lundström, Tomi Niemi ja Olli-Pekka Viinämäki).

Suomalaisilla, sekä yrityksillä että asukkailla, on kiulu digitalisaation hyödyntämisen tahdossa ja taidoissa. Sen vuoksi on panostettava käyttäjien kykyyn ja haluun hyödyntää sähköisiä palveluita sekä fyysisen infrastruktuurin tarjontaan. Erityisesti on selvitettävä, millaisia sähköisiä ja digitaalisia palveluja erityyppisillä maaseutualueilla tarvitaan. Sähköisten palveluiden käyttäjät – eli maaseudun asukkaat – ovat taidoiltaan hyvin erilaisia, joten eri käyttötarpeet ja -tilanteet on huomioitava riittävässä määrin. Palvelujen etäännyminen pelottaa, ja digitaalisuus voi olla vieras käsite, minkä vuoksi tulee kiinnittää huomiota digitaalisten palveluiden käytön motivointiin ja toimivien palvelujen rakentamiseen edistämiseen.

Maaseutualueiden erot lähtökohtana palveluiden kehittämissä

Väestön muutokset eroavat merkittävästi erilaisten maaseutualueiden välillä myös tulevana vuosikymmeninä. Kaupunkien läheisellä maaseudulla väestön kehitys on suotuisinta ja harvaan asutulla maaseudulla väestö vähenee nopeimmin, mutta paikallisella tasolla voi olla paljon vaihtelua yleisestä trendistä. Vapaa-ajan asukkaiden, matkailijoiden ja muun eivakituksen väestön merkitys kasvaa monilla maaseutualueilla lisääntyneen liikkuvuuden, monipaikkaisen elämän ja vakituksen väestön vähenemisen myötä. Erilaiset alueelliset lähtökohdat merkitsevät sitä, että samanlaisia palveluratkaisuja ei voida hyödyntää kaikkialla maaseudulla.

Uusien palvelujen ja liikkumiskorjausten tulee mahdollistaa paikallinen räätälöinti

Väestöennusteen perusteella maaseudun taajamien merkitys kasvaa erityisesti ikääntyneiden asuinpaikkana, mikä lisää erityisesti terveyspalvelujen käyttötarvetta. Taajamien palvelutarjonta on kuitenkin 2000-luvun aikana heikentynyt sekä julkisten että yksityisten palvelujen osalta. Keskimääräinen matka lähipalveluihin, kuten päivittäistavarakauppaan, on pidentynyt kaikissa maaseutualueluokissa, mikä on kasvattanut liikkumistarvetta.

Palveluverkkoratkaisujen yhteydessä olisikin tarpeellista arvioida vaikutuksia liikkumisen kustannuksiin ja arjen sujuvuuteen. Palveluiden keskittyminen asettaa erityisiä vaatimuksia autottomien asukkaiden kuljetuspalveluiden järjestämiselle ja matkakäyttäjien toimivuudelle. Jotta hyvinvointipalvelujen kulut eivät karkaa käsistä, on tarpeen kehittää uusia etäpalveluja, liikkuvia palveluja sekä kevennetyn palvelutason hyvinvointipisteitä ja terveyskioskeja. Haja-asutusalueella keskeiseksi kysymykseksi nousevat pitkien asiointimatkojen kulkeminen ja kotihoitopalvelujen järjestäminen.

Uusia liikkumispalveluja on kehitetty toistaiseksi pääosin kaupunkiliikenteeseen, vaikka maaseudulla tapahtuva liikkuminen muodostaa kokonaisuudessaan merkittävän osan henkilöliikenteessä kuljetuista kilometreistä. Uusia liikkumispalveluja onkin tarpeen kehittää maaseutualueille niiden omista lähtökohdista käsin. Kehitettävien palveluiden tulisi pystyä vastaamaan maaseudun eri käyttäjäryhmien tarpeisiin ja ottamaan huomioon paikalliset olosuhteet. Uudet kysynnän ja tarjonnan kohtaamista edistävät alustat, yhteispalvelupisteet, kuljetusten yhdistäminen, digitaaliset palvelut ja muut älykkäät ratkaisut menestyvät, jos niille on paikallista tarvetta, intoa ja osaamista käyttöönottoon sekä jos ne parantavat palvelutasoa ja arjen sujuvuutta.

Digitalisaatiohankkeiden pyörä keksitään uudelleen

Käynnissä olevat digitalisaatiohankkeet ovat melko samantyyppisiä ympäri Suomea. Tiedon levittäminen olemassa olevista digitalisaatiohankkeista on olennaista, jottei pyörää keksitä uudelleen, ei synny turhia kustannuksia, eikä kasvun potentiaalia hukata. Hankkeissa tunnistettuja teemoja ovat mm. liikkuminen, osallistuminen ja kulttuuripalvelut. Pääosin selvityksen kohteena olleet palvelut koskevat julkisten palveluiden digitalisointia – yritykset ovat mukana palveluntuottajina ja sovellusten tarjoajina.

Digitalisaatiota ei koeta ajattelu- tai toimintatapoja murtavana. Tähän liittyy myös välineellinen ajattelu digitalisaatiosta. Käytännössä olemassa olevia palveluita on osittain tai täysin sähköistetty tai integroitu toisiin palveluihin digitaalisesti (esim. verkkomateriaali, verkkoneuvonta, tilaaminen ja maksaminen sähköisesti). Toimintamalleissa digitalisaatio on palveluita radikaalimpaa: toimintamalleja on uudistettu mm. dataa ja rajapintoja avaamalla sekä ottamalla käyttöön uusia kokeilurahoituksen keinoja.

Muutos digitalisaation suuntaan on pikemminkin inkrementaalinen eli vähittäin muuttuva kuin radikaali, kerralla suuresti muuttuva.

Yritysten väliset erot digitalisaation hyödyntämisessä ovat suuria

Yrityskyselyn ensihavaintojen perusteella digitalisaatio on yrityksille arkipäivää, mutta yritysten väliset erot sen hyödyntämisessä ovat suuria. Digitaaliset välineet helpottavat yritystoiminnan arkea ja tuovat joustoa työskentelyyn. Vastanneista noin 4/5 käyttää sähköisiä julkisia palveluja ja 2/3 mobiilipalveluja. Digitaalisista työkaluista käytetyimpiä ovat nettisivut, ostot verkon kautta ja sosiaalinen media. Näiden digitaalisten kanavien ja verkkokaupan hyödyntäminen tulevat myös lisääntymään merkittävästi tulevaisuudessa. Yritysten imagon ja brändin luomisessa ja vahvistamisessa digitalisaation hyödyt koetaan suuriksi. Sähköisten kanavien avulla yritykset tavoittavat myös uusia asiakasryhmiä ja parantavat asiakaspalveluaan.

Yrityksillä on halua hyödyntää digitalisaatiota nykyistä enemmän. Sen arvioidaan luovan lisäarvoa liiketoimintaan ja edistävän joustavien työmuotojen käyttöönottoa. Itse asiassa digitalisaation hyödyntämisen katsotaan olevan jopa eilinehto yritysten tulevaisuudelle. Digitalisaation hyödyntämiseen liittyvistä esteistä merkittävimpiä ovat ajan ja pääoman puutteet sekä henkilöstön osaamisvajeet. Heikot tietoliikenneyhteydet ovat osalle yrityksistä edelleen arkipäivää ja siten keskeinen este digimaailmaan siirtymisessä.

Maaseutupaikkojen ja asukkaiden digitaalisuuden edellytykset polarisoituvat

Valokuituyhteydet ja langattomat verkot vaikuttavat paikkojen määritelmälliseen perustaan muuntelemalla paikallisten toimijoiden suhteellista asemaa osana erilaisia hallinnallisia, tuo-

tannollisia, kaupallisia, sosiaalisia ja symbolisia verkostoja. Selvityksen esiselvitysmateriaalina käytetyssä tutkimuksessa² nousi esille joitakin huolestuttavia piirteitä. Saavutettavuuden suhteen selvisi, että verkkoyhteyden puuttuminen tai epäluotettava yhteys (esim. kehno langaton yhteys) korostaa paikan eristyneisyyttä rajaamalla merkittävästi kansalaisten ja yritysten toimintaedellytyksiä. Valokuituyhteyksien saatavuudella on ilmeisiä polarisaatiovaikutuksia käyttäjäryhmittäin sekä alueellisesti. Ilmeisenä vaarana on myös, että palveluja eniten tarvitsevat väestöryhmät kuten ikääntyneet ja toimintarajoitteiset jäävät uudistuvien palvelukäytäntöjen ulkopuolelle, sillä kaikilla ei ole samanlaisia tiedollisia ja taidollisia edellytyksiä siirtyä digitalisaation aikaan.

Maaseudun eri käyttäjäryhmillä on vaihtelevia valmiuksia, tarpeita ja odotuksia sähköisten palvelujen suhteen, joten kokeiluja tulee suunnitella huomioimalla erilaisia käyttötarpeita ja käyttäjiä. Haastatteluissa ilmeni, että osuuskuntien muodostaminen ja yhdessä tekeminen verkkojen rakentamisen yhteydessä oli merkittävässä roolissa alueen digitaalisen pääoman muodostumisessa. Paikkakunnat ja kylät, jotka ovat asian suhteen edenneet määrätietoisesti erottuvat positiivisella tavalla toimintaympäristöinä, sillä yhteyden saatavuus sekä paikallinen digitaalinen pääoma vaikuttavat keskeisesti yritysten ja asukkaiden sijaintipäätöksiin. Tämän perusteella valokuituverkkojen rakentamista kannattaa julkisesti tukea jatkossakin, vaikka tukiehdot saivatkin osakseen kritiikkiä.

Toimenpide-ehdotuksia maaseudun palveluiden digitalisoimiseksi

Tietoa ja oppia digitalisaatiosta

- Digitalisaatiokokeiluista tulee tiedottaa kansallisesti, jotta kokeiluista voidaan oppia ja oppi juurruttaa toiminnaksi. Tieto kannattaa kerätä yhteen julkiseen tietokantaan.
- Digitalisaatiohankkeiden kannattaa verkottua keskenään esimerkiksi palvelualoittain. Kansallisten verkostojen luominen tuo uusia mahdollisuuksia digitaalisten palveluiden kehittämiseen ja vähentää päällekkäisen työn määrää.
- Digitaalisten sisältöjen tuottamisessa ja sosiaalisen median hyödyntämisessä ilmenee selkeää osaamistarvetta. Paikallisesti räätälöityä tiedon soveltamista tulee lisätä.
- Yritykset haluavat ja tarvitsevat tietoa uusista teknologioista, ohjelmistoista ja työvälineistä sekä rohkaisua niiden käyttöönottoon. Tietoa kannattaa jakaa konkreettisissa demonstraatiotilaisuuksissa, yritys-esimerkkien kautta ja vertaiskeskusteluilla.
- Yrityksillä on kiinnostusta digitalisaatiokokeiluihin. Kiinnostuneet yritykset kannattaa etsiä ja koota suunnittelemaan kokeiluja. Kokeiluille luotava myös edellytykset resursien näkökulmasta (rahoitus, verkostot yms.).
- Avoimia oppimisympäristöjä ja esim. Youtubea tulee hyödyntää digitaalisten mahdollisuuksien tiedottamisessa ja levittämisessä yrityksille.

Katse alueiden ja käyttäjien erilaisiin lähtökohtiin

- Kun palveluita digitalisoidaan, kansalaisten tietotekniikkaosaamiseen ja käyttömotiivaatioon sekä valokuituverkkojen ja laitteiden saatavuuteen liittyvät polarisaatiovaikutukset tulee huomioida riittävässä määrin.
- Palvelutarpeiden sähköistämisyrittämiä tulee toteuttaa paikkaperustaisen kehittämisen kautta. Valtiovallan tulee edistää kannustavia ja valtaistavia paikkaperustaisia

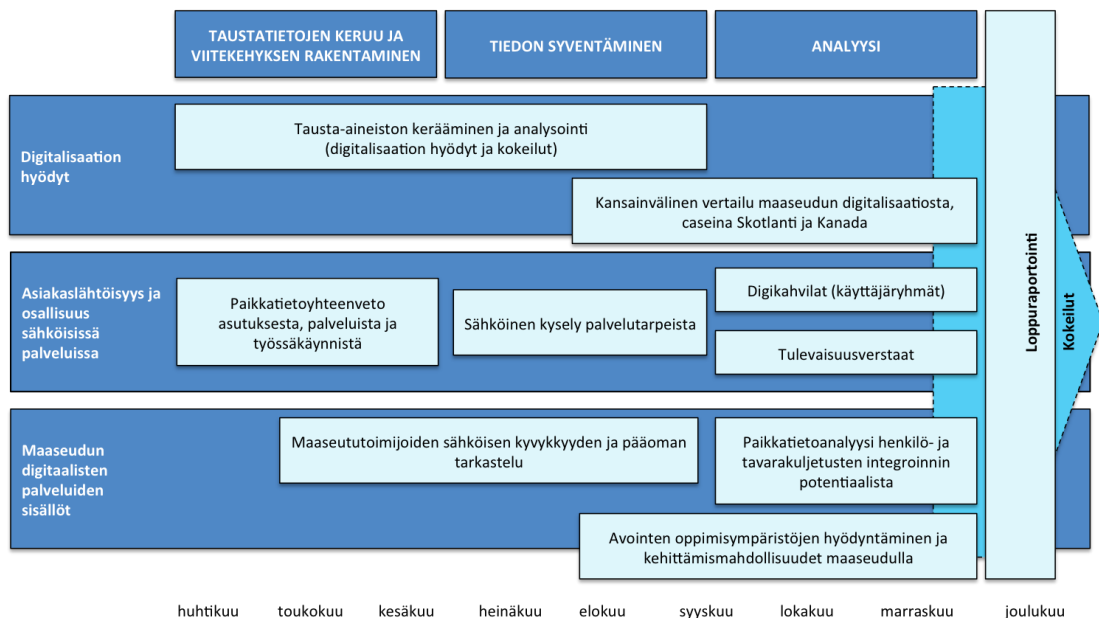
² Vaasan yliopistossa kuluvan vuoden elokuussa valmistuvassa kvalitatiivisessa tutkimuksessa haastateltiin 28 henkilöä Rääkkylässä, Paraisilla, Itäkylässä (Lappajärvi) ja Valkjärvellä (Nurmijärvi). Täydentäviä haastatteluja tehtiin myös Äkäslompolossa, Tervolassa ja Kuhmossa.

rakenteita, jotka mahdollistavat aktiivisen toimijuuden ja kumppanuuden maaseutu-alueilla.

- Yhteiskunnan tukea tulee myöntää kyläyhdistyksille, osuuskunnille ja yrityksille, jotka rakentavat valokuituverkkoja ja sähköisiä palveluja itsenäisesti tai jotka järjestävät tietotekniikan käyttökoulutusta maaseutualueilla.
- Harvaan asuttujen alueiden ja erityisryhmien kohdalla tulee panostaa innovatiivisten uusien ratkaisujen kehittämiseen hyödyntämällä palvelujen liikkuvuuden ja etäyhteyksien yhdistelmiä.

Smart Countryside – parempia ja monipuolisempia palveluita maaseudulle digitalisaatiota ja kokeiluja hyödyntämällä

Kuva 1. Smart Countryside -selvityksen työvaiheet ja aikataulu

Smart Countryside – Maaseudun palveluiden kehittäminen ja monipuolistaminen digitalisaatiota ja kokeiluja hyödyntämällä -selvitys pureutuu maaseudun digitaalisten palveluiden kehittämisen tematiikkaan. Hankkeessa kartoitetaan digitalisaation hyötyjä ja sähköisten palveluiden kokeiluja, tarkastellaan asiakaslähtöisyyden ja osallisuuden toteutumista sähköisten palveluiden tuotannossa maaseudulla sekä kerätään tietoa digitaalisten palveluiden tulevaisuuden sisällöistä.

Huhti-joulukuussa 2016 toteutettavan tutkimuksen aineistoa kerätään ja analysoidaan eri lähteistä ja eri menetelmillä: kirjallisen aineiston (mm. hankkeiden ja tutkimusten loppuraportit, sähköisten palveluiden kotisivut) analyysi digitalisaatiokokeilujen näkökulmasta, kyselyt yrityksille ja asukkaille casealueilla (Pohjois-Karjalan ja Etelä-Pohjanmaan maakunnissa sekä Turunmaan seutukunnassa) ja luottamushenkilöille ja johtaville virkahenkilöille (Manner-Suomessa), valtakunnalliset rekisteri- ja paikkatietoaineistot asutus- ja palvelurakenteen sekä kuljetusten yhdistämisen mahdollisuuksien tutkimiseen sekä digikahvilat aineistonkeruuseen ja kouluttamiseen casealueilla (Etelä-Pohjanmaan Kauhajoki, Kainuun Kuhmo ja Pohjois-Karjalan Rääkkylä, mahdollisesti Lapin Pello).

Lisätietoja:

Kehitysjohtaja Janne Antikainen. Aluekehittämisen konsulttitoimisto MDI:n kehitysjohtaja Janne Antikaisen osaaminen liittyy erityisesti johtamisen ja toimintatapojen analysointiin ja arviointiin sekä osallistavaan ja konsultoivaan kehittämiseen. Antikainen on tutkinut, suunnitellut ja toteuttanut kansallista ja paikallista verkostomaista maaseudun ja kaupunkien kehittämiss politiikkaa yli vuosikymmenen ajan.

Lisätietoja: janne.antikainen@mdi.fi, www.mdi.fi/smartcountryside

Smart Countryside – Maaseudun palveluiden kehittäminen ja monipuolistaminen digitalisaa tiota ja kokeiluja hyödyntämällä toteutetaan osana valtioneuvoston vuoden (2016) selvitys- ja tutkimussuunnitelman toimeenpanoa.

Hankkeen ohjausryhmän puheenjohtaja:

Yksikön johtaja, hallitusneuvos Laura Eiro
Liikenne- ja viestintäministeriö, laura.eiro@lvm.fi

VALTIONEUVOSTON
SELVITYS- JA TUTKIMUSTOIMINTA
www.tietokayttoon.fi